บทที่ 3

ธรรมชาติของเจตนาทางจิรยธรรม

หัวเรื่อง

1. ธรรมชาติของจิตมนุษย์มีความปรารถนาหลายอย่าง
2. การวิเคราะห์ผลของความปรารถนาทางจริยธรรม
3. การวิเคราะห์ความปรารถนาทางจิตวิทยา
4. ความแตกต่างระหว่างความปรารถนาความต้องการ และความกระหาย
5. ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลและแรงจูงใจ แรงจูงใจและความตั้งใจ เหตุผลและเจตนา
6. ธรรมชาติของมนุษย์เกี่ยวกับนิสัย อุปนิสัย ความประพฤติ และเจตนา
7. คุณสมบัติของความเป็นผู้ดี

สาระสำคัญ

1. มนุษย์มีความปรารถนาหลายอย่าง ร่างกายต้องการปัจจัย 4 ส่วนจิตใจนั้นต้องการความรัก ความอบอุ่น เกียรติยศ ชื่อเสียง ฯลฯ ถ้าไม่ตายก็ยังต้องการอยู่เสมอ
2. มนุษย์ต้องรู้จักจัดลำดับความปรารถนาที่ตนมีโดยให้ความสำคัญตามลำดับก่อนหลังเพื่อมิให้เกิดความขัดแย้ง
3. การรู้จักวิเคราะห์ความปรารถนาทางจริยธรรมช่วยให้เราได้บรรจุเป้าหมายตรงจุดประสงค์ ทำให้ได้รับความสุขที่ละเอียดอ่อน
4. การรู้จักวิเคราะห์ความปรารถนาทางจิตวิทยา ช่วยให้เราสามารถตัดสินใจได้เด็ดเดี่ยวว่า จะเลือกเอาอะไรก่อนหรือหลัง
5. ในสภาวะที่จิตใจมีความปรารถนา ความต้องการ และความกระหาย มนุษย์ย่อมมีความรับผิดชอบมากน้อยแตกต่างกัน
6. การมีเหตุผลและแรงจูงใจ แรงจูงใจและความตั้งใจ เหตุผลและเจตนาในการกระทำช่วยให้มนุษย์ได้สมรักสมปรารถนายิ่งขึ้น
7. การที่มนุษย์มีนิสัย อุปนิสัย ความประพฤติ และเจตนาทำให้มีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน การบรรลุจุดมุ่งหมายในชีวิตต่างกัน

8. การจะเป็นผู้ดีได้นั้นต้องประกอบด้วยคุณสมบัติหลายประการ เช่น มีมารยาทงาม มีใจดี มีความซื่อสัตย์ มีความสุจริต รู้จักรักษา มีหลักฐาน รักสงบและรู้จักปกครองตนและคนอื่นมิใช่เป็นผู้ดีได้ด้วยรูปร่าง ฐานะ และตระกูล

จุดมุ่งหมาย

เมื่อได้ศึกษาจบบทที่ 3 เรื่อง ธรรมชาติของเจตนาทางจริยธรรมจบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายธรรมชาติของจิตมนุษย์ได้ว่า มีความปรารถนาหลายอย่างไม่รู้จักจบสิ้นเป็นทาสแห่งตัณหา

2. รู้จักจัดลำดับความสำคัญของความปรารถนา และความต้องการตลอดจนถึงหน้าที่ที่จะต้องทำ

3. แสดงให้เห็นว่า การวิเคราะห์ความปรารถนาทางจิตวิทยาได้อย่างถูกต้องนั้นต้องอาศัยความรู้ เจตนา และความพอใจ

4. ชี้ให้เห็นว่า ในขณะที่มนุษย์มีความปรารถนานั้นมนุษย์มีความรับผิดชอบมากกว่าในขณะที่มีความต้องการ

5. อธิบายได้ว่า เหตุผลและแรงจูงใจ แรงจูงใจและความตั้งใจ เหตุผลและเจตนาเป็นปัจจัยสำคัญทำให้มนุษย์ได้บรรลุจุดมุ่งหมาย

6. ให้เหตุผลได้อย่างถูกต้องว่า การที่มีมนุษย์บรรลุจุดมุ่งหมายในชีวิตต่างกันเพราะมีนิสัย อุปนิสัย และความประพฤติแตกต่างกัน

7. บอกลักษณะที่เด่นชัดของความเป็นผู้ดีตามหลักพุทธศาสนา

บทที่ 3
ธรรมชาติของเจตนาทางจริยธรรม

ธรรมชาติของเจตนาทางจริยธรรมของมนุษย์ ก็คือ การกระทำแบบจงใจนั่นเอง การพิจารณาถึงการกระทำแบบจงใจเหล่านี้ ขึ้นอยู่กับนิสัยของมนุษย์ เขาต้องเลือกเอาสิ่งที่เขาปรารถนาว่าดีที่สุดแล้ววิเคราะห์ผลของความปรารถนานั้น ครั้นแล้วก็ถึงข้อยุติบางประการ การวิเคราะห์ทางจิตวิทยาเกี่ยวกับเจตนาทางจริยธรรมนั้น แบ่งออกเป็นหัวข้อสำคัญ 4 ประการคือ

1. ธรรมชาติของจิตมนุษย์มีความปรารถนาหลายอย่าง
2. ความปรารถนามีความขัดแย้งในตัวเอง
3. การวิเคราะห์ผลของความปรารถนาทางจริยธรรม
4. เหตุผลที่ถูกต้อง

1. ธรรมชาติของจิตมนุษย์มีความปรารถนาหลายอย่าง

เจตนาทางจริยธรรมเริ่มด้วยจิตที่มีความปรารถนา คือ ความปรารถนาที่มีความโน้มเอียงอันแน่นชัดในวัตถุที่น่าใคร่น่าชอบใจ เราเข้าใจว่า วัตถุนั้นจะให้ความพึงพอใจแก่เราได้ แต่ว่าจิตมนุษย์นี้มีความปรารถนาหลายอย่างและมีความต้องการวัตถุต่าง ๆ อย่างนับไม่ถ้วน เราไม่เพียงแต่ต้องการอาหารเท่านั้น หากยังต้องการความรัก ความอบอุ่น เกียรติยศ ชื่อเสียง และอื่น ๆ เมื่อมีความหิวอาหารก็มีความต้องการทางกามารมณ์ด้วย สมจริงดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **"สัตวโลกไม่รู้จักอิ่มเป็นทาสแห่งตัณหา"**

2. ความปรารถนามีความขัดแย้งในตัวเอง

ถ้าความปรารถนาทุกอย่างมีส่วนคล้าย ๆ กัน หรือสัมพันธ์กันกับความปรารถนาทั่ว ๆ ไปแล้ว ก็จะไม่มีความขัดแย้งภายในเกิดขึ้น แต่ถ้าความปรารถนาเหล่านี้ ตรงกันข้ามกับนิสัยหรือความดีงามของบุคคล หรือขัดแย้งกันและกัน แน่นอน ความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้น ความปรารถนาต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกันและกันในจิตใจของมนุษย์ ก็นับว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยธรรมดา เพราะแต่ละคนก็ต้องการที่จะเอาชนะคนอื่นและสนองความต้องการของตนเอง บางครั้งความปรารถนาบางอย่างก็จะเหนือกว่าอีกอย่างหนึ่ง บางครั้งก็เปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่นในเรื่องเดียวกัน ซึ่งเป็นเรื่องความขัดแย้งทั่ว ๆ ไป ของความปรารถนา คือ เป็นเรื่องความขัดแย้งระหว่างความดีงามบางอย่างในชีวิตของเรา ความขัดแย้งเช่นนี้เราจะเห็นได้ชัดจากความปรารถนาความสุข และความปรารถนาในการศึกษา จะต้องเกิดขึ้น

ในจิตใจของนักศึกษา ซึ่งเราต้องเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยการตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยว ว่า **"ถ้าต้องการความรู้ ก็ไม่ควรคำนึงถึงความสุข ถ้าต้องการความสุข ก็ไม่ควรคำนึงถึงความรู้"**

หมายความว่า การที่เราจะได้มาซึ่งความรู้นั้น เราต้องอดทนต่อความทุกข์ยากลำบากในการศึกษาหาความรู้ ส่วนการแสวงหาความสุขนั้น ก็เป็นสิ่งที่ดีเหมือนกัน แต่ต้องรู้จักประมาณ เพราะถ้าเราได้รับความสุข ความเพลิดเพลินมากเกินไปมักจะทำให้เราเกิดความมัวเมา นักศึกษาหลายคนละทิ้งการศึกษาหันมาสนใจในการเล่นกีฬาหรือทำกิจกรรมอื่น ๆ จนลืมการศึกษาเล่าเรียน จึงเป็นอันว่า เมื่อได้อย่างหนึ่งแล้วควรเสียสละอีกอย่างหนึ่ง

3. การวิเคราะห์ผลของความปรารถนาทางจริยธรรม

สิ่งสำคัญประการแรกในแจตนาทางจริยธรรม ก็คือ การพิจารณาถึงเรื่องราวของความปรารถนาเหล่านี้ให้แจ่มชัด เพราะบ่อยครั้งที่เกิดข้อสงสัยขึ้นมาว่า ทำไม มนุษย์จึงมีความต้องการบางสิ่งบางอย่างมากนัก โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์รักสุขเกลียดทุกข์ เขาไม่ต้องการความรับผิดชอบ เขาต้องการเพียงแต่ตอบสนองอารมณ์ของเขาและครอบครองสิ่งที่เขาชอบใจไว้นานๆลักษณะนิสัยตามที่กล่าวมานี้ เป็นธรรมชาติของมนุษย์โดยแท้ จึงยากสำหรับการอบรมนิสัยให้เปลี่ยนไปในทางที่ดีงาม เพราะในการอบรมจิตใจ เพื่อให้เกิดนิสัยในการคิดที่ดีงามนั้น มนุษย์ต้องสร้างอำนาจจิตให้เข้มแข็งพอ

ดังนั้น เมื่อความปรารถนาที่เกิดขึ้นขัดแย้งกันบ่อย ๆ บุคคลควรวิเคราะห์ถึงเหตุผลทั้งสอง บ่อยครั้งที่ปรากฏว่า ความปรารถนาบางอย่างซึ่งบุคคลมองไม่เห็นอันตรายจากปรากฏการณ์ภายนอก กลายเป็นนิสัยที่ไม่ดีในการกระทำซ้ำแล้วซ้ำอีก บางครั้งคนเรารู้สึกว่า การดื่มสุราและการเล่นการพนันไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อตนเองและครอบครัว แต่เมื่อพิจารณาโดยถี่ถ้วนแล้ว จะเห็นได้ชัดว่า เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังของการกระทำดังกล่าวนั้น เป็นพิษเป็นภัยต่อตนเองและครอบครัวอย่างแน่นอน ในทำนองเดียวกันกับแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังที่เราเชื่อว่า เป็นความรักใคร่ นั้น ก็คือ ตัณหาอันต่ำทราม ดังนั้น การรู้ถึงธาตุแท้ที่กระตุ้นอยู่เบื้องหลังความปรารถนาทุกอย่างนั้น จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

อนึ่งการพิจารณาถึงวิธีการและจุดมุ่งหมาย ก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น บางคนไม่สามารถหายามารักษามารดาผู้กำลังป่วยได้ เขาจึงไปหาบุคคลผู้ร่ำรวยเพื่อความช่วยเหลือ แต่ได้รับการปฏิเสธ วันต่อมาเขาจึงไปขโมยเงินจากตู้นิรภัยของบุคคลนั้นมาเพื่อเป็นค่ายารักษามารดาของเขาให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ เราจะเห็นว่า จุดมุ่งหมายของเขานั้นถูก แต่วิธีการนั้นไม่ถูกต้อง การกระทำของเขา จึงเป็นเพียงความปรารถนาดีต่อ

มารดาเท่านั้น ถ้าเรามีความปรารถนาดีหรือหลักการดี การกระทำและวิธีการ ก็ต้องดีด้วย ความปรารถนาจึงจะบรรลุจุดมุ่งหมาย ข้อนี้ตรงกับหลักธรรมเรื่อง มรรค 8 ในทางพุทธศาสนาที่ยกเอาสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ขึ้นเป็นข้อแรก เพราะว่า ความเห็นนั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก ถ้าความเห็นถูกต้อง เที่ยงตรง ผลที่ติดตามมาก็ถูกต้องด้วย หากความเห็นไม่ถูกต้องแล้ว ผลที่ติดตามมาก็ผิดหมด

4. เหตุผลที่ถูกต้อง

เมื่อได้วิเคราะห์ความปรารถนาทุกอย่างดูแล้ว แต่ละคนก็จะสามารถทราบถึงคุณค่าทางจริยธรรมของความปรารถนาได้อย่างแจ่มแจ้ง ลำพังความปรารถนานั้นไม่อาจเป็นผลสำเร็จได้ถ้าไม่มีการปฏิบัติ เจตนาทางจริยธรรมที่มีความสำเร็จผลจะขจัดข้อขัดแย้งให้หมดไปได้ แต่ความปรารถนาที่สมบูรณ์แบบนั้น ต้องมาจากเจตจำนงในการกระทำให้ความปรารถนาสมบูรณ์ด้วยการลงมือปฏิบัติเท่านั้น

2. การวิเคราะห์ธรรมชาติของความปรารถนาทางจิตวิทยา

ก่อนที่เราจะมาวิเคราะห์ธรรมชาติของความปรารถนานั้น เราควรพูดถึงเจตนาทางจริยธรรมที่เริ่มต้นด้วยความขัดแย้งของความปรารถนา ถ้าไม่มีข้อขัดแย้ง เจตนาทางจริยธรรมก็ไม่จำเป็น เพราะว่าความปรารถนา ก็คือ แรงดลใจที่อยู่เบื้องหลังของการกระทำแบบจงใจของเราเสียส่วนมาก และเนื่องจากแรงดลใจเหล่านี้เอง ปัญหาเรื่องความถูกต้องและความผิดจะเกิดขึ้น ดังนั้น จึงเป็นการจำเป็นที่จะทำการวิเคราะห์หรือพิจารณาถึงความปรารถนาทางจิตวิทยา เมื่อบุคคลประสบสิ่งที่ต้องการ เขาก็ปรารถนาวัตถุบางอย่าง เพื่อให้สมปรารถนาในวัตถุนั้น พื้นฐานแห่งความปรารถนานั้น ก็คือ ความไม่สมปรารถนาในสถานการณ์ที่เป็นอยู่ และมีความปรารถนาที่จะได้รับสถานการณ์ที่ดีกว่าเดิม (หมายถึงชีวิตการเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิม ซึ่งใครก็ต้องการทั้งนั้น) มันเป็นสภาวะทางจิตที่สลับซับซ้อนและทั้งหมดมีหลักอยู่ 3 ประการ คือ **ความรู้ เจตนา และความพอใจ**

1. ความรู้ - ในด้านความรู้นั้น คือ การคิดถึงวัตถุบางอย่างซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการให้แก่เราได้ ก่อนที่เราอยากจะได้วัตถุบางอย่างนั้น เราย่อมมีความรู้ว่า วัตถุนั้นใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง

2. เจตนา หรือความตั้งใจ - ได้แก่ความคิดที่จะได้มาซึ่งวัตถุนั้นว่าเราทำอย่างไร จึงจะได้สิ่งนั้นหรือความคิดที่จะเป็นเจ้าของสิ่งนั้น ในเจตนานั้นเรามีความปรารถนาเข้าไปเจือปนอยู่ด้วย เพื่อให้เกิดความคิดรุนแรงที่จะได้หรือครอบครองสิ่งที่ปรารถนาดังกล่าว และเมื่อเรามีเจตนาเช่นนั้น การดลใจอันฉับพลันต่อการกระทำก็จะเกิดขึ้น ในทางตรงกันข้าม ถ้าเราไม่มีสติควบคุมเจตนา ความโลภในวัตถุก็จะเกิดขึ้น ซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพจิต

อย่างมหันต์

3. ความพอใจ - ในกระบวนการแห่งความพอใจนั้น เรามีทั้งความรู้สึกเป็นสุขและความรู้สึกเป็นทุกข์ เมื่อประสบกับสิ่งที่น่ารักน่าชอบใจ เราก็มีความรู้สึกเป็นสุข เมื่อพลัดพรากจากสิ่งที่น่ารักน่าชอบใจ เราก็มีความรู้สึกเป็นทุกข์

3. ความแตกต่างระหว่าง ความปรารถนา ความต้องการ และความกระหาย

ความปรารถนา คือ กระบวนการทางจิตของบุคคลที่รู้จักคิดหาเหตุผล บุคคลย่อมรู้ด้วยตนเองว่า ตนมีความปรารถนาสิ่งใด มีเป้าหมายอย่างไรในชีวิต และสิ่งที่บุคคลปรารถนานั้นส่อถึงอุปนิสัยของเขาด้วย ในภาวะที่บุคคลมีความปรารถนานั้น เขาย่อมมีความรู้ถึงกาล สถานที่ โอกาส ความถูกและความผิด เป็นต้น ดังนั้น ความคิดทางจริยธรรม จึงขึ้นอยู่กับความปรารถนา ความต้องการ คือ ความทะยานอยากของบุคคล ซึ่งอาจจะควบคุมได้หรือไม่ได้ในบางโอกาสเมื่อมีความต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น ส่วนความกระหายนั้นเป็นเรื่องของอวัยวะมอเตอร์ ซึ่งเป็นไปโดยไม่รู้สึกตัว เช่น ความหิวกระหายข้าวปลาอาหารและน้ำ เป็นต้น ในภาวะที่บุคคลมีความกระหายน้ำ เขาไม่มีความรู้ ไม่มีความคิดถึงความดีหรือความชั่ว เพราะปราศจากเจตนาอันชัดแจ้งต่อจุดมุ่งหมาย

4. การวินิจฉัยทางจริยธรรมขึ้นอยู่กับผล

ตามความเห็นของนักสุขนิยมว่า "คุณค่าของจริยธรรมของการกระทำบางอย่างนั้นขึ้นอยู่กับผลของการกระทำนั่นเอง" เบนเธม ได้กล่าวไว้ว่า "แรงจูงใจจะดีหรือชั่วก็เพราะผลของการกระทำนั่นเอง" ในทำนองเดียวกัน มิลล์ กล่าวว่า "แรงจูงใจไม่มีส่วนสำคัญอะไรในการกระทำที่เกี่ยวกับจริยธรรม แม้ว่าจะมีคุณค่ามากแก่เราก็ตาม" ข้อนี้นับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าควรแก่การสังเกตว่า ทั้งมิลล์และเบนเธม ได้ถือเอาเหตุผลในฐานะที่เป็นแรงจูงใจในการกระทำงานเท่านั้น ตามความคิดเห็นของมิลล์แล้ว แรงจูงใจ คือ ข้อผิดพลาดทางจิตวิทยา การที่ยอมรับแรงจูงใจชนิดต่าง ๆ ในการกระทำนั้น เพราะการกระทำของคนทุกคน ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันนี้

ดังนั้น การกระทำดีหรือชั่ว จึงจำกัดอยู่เฉพาะในผลของการกระทำนั่นเอง

5. ความเป็นปฏิปักษ์กันของแรงจูงใจและผลลัพธ์

ไม่มีปัญหาใด ๆ ที่เกิดขึ้นจากความกลมกลืนกันระหว่างแรงจูงใจกับผลลัพธ์และการวินิจฉัยทางจริยธรรมนั้น ก็ต้องยึดถือทั้งสองนั้นเป็นหลัก แต่ว่าเมื่อแรงจูงใจดีแต่ผลลัพธ์กลับเสียอย่างนี้ ปัญหาก็ย่อมเกิดขึ้น แรงจูงใจหรือผลลัพธ์ทั้งสองนั้น อันไหนคือจุดประสงค์ของการวินิจฉัยทางจริยธรรม ยกตัวอย่างเช่น นายแพทย์ ทำการผ่าตัดคนไข้ เพื่อที่จะรักษาเขาให้หาย แม้ว่าจะมีการระมัดระวังรักษาอย่างดีทุกอย่าง คนไข้ก็ยัง

เกิดตายขึ้นมาอย่างนี้ถือได้ว่า แรงจูงใจนั้นดี แต่ผลกลับเสีย ที่นี่ มีคำถามว่า การที่นายแพทย์ทำการผ่าตัดไปนั้น ผิดหรือถูก ข้อนี้จะกระจ่างชัด เพื่อพิจารณาว่าในการกระทำของนายแพทย์จะถูกหรือผิดนั้น สังเกตได้จากสิ่งที่เขาทำนั้นว่า เขาทำตามหน้าที่และรับผิดชอบหรือไม่

6. แรงจูงใจเป็นส่วนหนึ่งของเจตนา

อันที่จริงแล้ว แรงจูงใจเป็นส่วนหนึ่งของเจตนา เพราะเจตนานั้น รวมเอาทั้งวิธีการและจุดมุ่งหมายเข้าไว้ด้วยกัน วิธีการไม่อาจเป็นสิ่งที่ดีได้ ถ้าจุดมุ่งหมายไม่ดี เพราะว่าการกระทำบางอย่างจะถูกต้องโดยสมบูรณ์ วิธีการและจุดมุ่งหมายทั้งสองอย่างจะต้องดีด้วยกัน ดังนั้น แรงจูงใจและเจตนาจึงเป็นวัตถุประสงค์ของการวินิจฉัยทางจริยธรรม เรื่องนี้เราควรสังเกตให้ดีว่า กฎต่าง ๆ ทางจริยธรรมนั้นจะเป็นจริงขึ้นมาได้ ก็ต่อเมื่อมีการวิเคราะห์อย่างถูกต้องถึงความเหมาะสมทางจริยธรรมทั้งสิ้น

7. เรื่องความแตกต่างของเจตนา

ก่อนอื่นเราควรทราบความหมายของคำว่า "เจตนา" นั้น คืออะไร
เจตนา คือ ความตั้งใจ หรือความจงใจ ในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ผลของการกระทำจะมีน้ำหนักน้อยหรือมากขึ้นอยู่กับความตั้งใจเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งมีข้อแตกต่างกันออกไปดังต่อไปนี้

1. เจตนาที่เกิดขึ้นโดยฉับพลันและที่เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ เจตนาที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน เช่น การช่วยเหลือคนที่กำลังจะจมน้ำตาย ส่วนเจตนาที่เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ อาจจะแตกต่างกันก็ได้ เช่น คนหนึ่งอาจจะต้องการที่จะช่วยเหลือเขาไว้ ส่วนอีกคนหนึ่ง ต้องการที่จะจับเขาไปให้ตำรวจ เพราะเขาเป็นขโมย นี้แสดงให้เห็นว่า เจตนาที่เกิดขึ้นโดยฉับพลันและที่เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ อาจเป็นจุดมุ่งหมายของการวินิจฉัยทางจริยธรรมก็ได้

2. เจตนาภายนอกและเจตนาภายใน - เช่น นายแพทย์เมื่อเห็นคนไข้กำลังได้รับความเจ็บปวดและก็ได้ช่วยเหลือให้เขาหายจากความเจ็บปวด ในที่นี่ เจตนาภายนอก คือ การขจัดความเจ็บปวดให้หมดไป ส่วนเจตนาภายใน คือ การขจัดความรู้สึกเจ็บปวดซึ่งฝังอยู่ภายในใจของเขาให้หายไป เกี่ยวกับสถานการณ์เช่นนี้ เจตนาภายในและเจตนาภายนอกจะต้องเป็นวัตถุประสงค์ของการวินิจฉัยทางจริยธรรมด้วยเหมือนกัน

3. เจตนาตรงและเจตนาอ้อม - เช่น นาย ก.ต้องการปล้นรถไฟที่บรรทุกเงินของราชการ เจตนาตรงของเขา คือ ต้องฆ่าเจ้าหน้าที่ที่ควบคุมเงิน ส่วนเจตนาอ้อมของเขา คือ ต้องฆ่าคนอื่นที่ขัดขวางในการปล้นรถไฟนั้นเสียก่อน เพราะทราบดีว่า จะต้องมีคนฆ่าเขาให้ตายตามไปกับเจ้าหน้าที่ที่ควบคุมเงินนั้น

4. เจตนาที่มีความสำนึกและขาดความสำนึก - เจตนาที่มีความสำนึก เช่น บุคคลผู้มีความรู้สึกสำนึกต่อหน้าที่ การงานของเขาและเขาก็มีความรับผิดชอบต่อการกระทำนั้นด้วย ซึ่งจะเป็นผลดีต่อตัวเขาเอง และสังคม ส่วนเจตนาที่ขาดความสำนึก เช่น เจตนาของบุคคลที่ไม่มีความรู้สึกสำนึกต่อหน้าที่ การงานของเขาซึ่งผลของการไม่รับผิดชอบนั้น จะเป็นผลเสียแก่ตัวเขาเองและสังคม ดังนั้น เจตนาของบุคคลทั้งสอง ดังกล่าวอาจเป็นจุดประสงค์ของการวินิจฉัยทางจริยธรรมด้วยเช่นกัน

8. แรงจูงใจ (MOTIVE)

คำว่า "แรงจูงใจ" หมายถึงสิ่งที่ชักจูงใจให้เราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ว่าจะเป็นความดีหรือความชั่ว

นอกจากนี้ แรงจูงใจอาจหมายถึงสาเหตุแห่งการกระทำหรือความรู้สึกต้องการ ดังนั้น แรงจูงใจของคนจึงหมายถึงความรู้สึกสุขหรือทุกข์

พวกสุขนิยม (Hedonists) เช่นฮิวม เบนแธมและมิลส์ ถือว่า "ความรู้สึกสุขและทุกข์เท่านั้นเป็นแรงจูงใจแห่งการกระทำ และการกระทำนั้นต้องทำด้วยความสมัครใจจึงจะเกิดผล"

ตามปกติแล้วมนุษย์รักสุขเกลียดทุกข์ ความรู้สึกและอารมณ์เป็นสาเหตุแห่งการกระทำ เหมือนอย่างที่เบนแธมกล่าวไว้ว่า **"แรงจูงใจคือความสุขหรือความทุกข์ ซึ่งก่อให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง"**

ต่อไปนี้เป็นคำจำกัดความคำว่า **"แรงจูงใจ"** ของนักปรัชญาจริยธรรม

1) มิลล์ ได้ให้คำจำกัดความแรงจูงใจไว้ว่า **"ความรู้สึกนั่นเองทำให้บุคคลจงใจทำ"**

2) กรีน (Green) ได้ให้คำจำกัดความแรงจูงใจไว้ว่า **"แรงจูงใจคือจุดมุ่งหมายซึ่งจะชักนำไปสู่ความรู้แจ้ง"**

3) แมคเคนซี่ ได้ให้คำจำกัดความแรงจูงใจไว้ว่า **"แรงจูงใจซึ่งชักนำให้เรากระทำกรรมนั้นคือ อ ความคิดถึงจุดหมายปลายทางอันน่าปรารถนา"**

4) มูร์ ฮีด (Muir Head) ได้ให้คำจำกัดความแรงจูงใจไว้ว่า **"แรงจูงใจคือความคิดถึงจุดประสงค์ที่บุคคลเลือกแล้วและจุดประสงค์ที่บุคคลเลือกแล้วนี้เองคือแรงจูงใจที่แท้จริงในการกระทำ"**

นอกจากนี้ มีนักปรัชญาจริยธรรมหลายท่านได้ให้คำจำกัดความแรงจูงใจไว้ว่า "แรงจูงใจในการกระทำที่แท้จริงคือความรู้แจ้งเห็นจริงในจุดมุ่งหมายคือ ความคิดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายอย่างกระจ่างแจ้ง"

สรุปแล้ว สิ่งที่เรียกว่าแรงจูงใจนั้นควรเป็นการกระทำที่มีเหตุผล มีจุดมุ่งหมายอัน

แน่นอนและบุคคลได้เลือกแล้วว่าดีจึงจูงใจให้กระทำ

9. เหตุผลและแรงจูงใจ (Reason and Motive)

โดยทั่วไป ในชีวิตที่แท้จริงแล้ว มนุษย์ใช้เหตุผลและอารมณ์ในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามหลักจิตวิทยาได้อธิบายว่ามนุษย์ดำเนินชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ โดยใช้อารมณ์ประมาณ 75% และใช้เหตุผลประมาณ 25% บางครั้งใช้เหตุผลให้กลมกลืนกับอารมณ์หรือบางครั้งใช้อารมณ์ให้กลมกลืนกับเหตุผลโดยทำนองนี้ มนุษย์ก็สามารถกระทำกิจกรรมนั้น ๆ ได้อย่างสบายใจ

แต่เมื่อใดเหตุผลกับอารมณ์ขัดกัน มนุษย์มักจะละทิ้งเหตุผลแล้วดำเนินชีวิตไปตามอารมณ์ เดวิด ฮิวม์ถือว่า เหตุผลเป็นทาสของอารมณ์และตกอยู่ภายใต้อารมณ์ด้วยเหตุนี้ จึงต้องยอมแพ้แก่อารมณ์อยู่เสมอ และแรงกระตุ้นอย่างรุนแรงที่ทำให้มนุษย์ทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ก็คืออารมณ์นั่นเอง

เรื่องนี้ก็ไม่แน่เสมอไป ถ้าคนเรามีการศึกษาดีและการอบรมจิตใจดีแล้วย่อมสามารถเอาชนะอารมณ์ได้ด้วยเหตุผล สามารถใช้ปัญญาผลักดันความชั่วหรืออุปสรรคต่างๆ ออกไปจากตัวเองได้

ส่วนคนผู้ไม่ได้รับการศึกษาดีและการอบรมจิตใจมาดีพอ ย่อมตกเป็นทาสของอารมณ์ฝ่ายต่ำอยู่เรื่อยไป ได้กล่าวมาแล้วว่า มนุษย์ใช้เหตุผลและอารมณ์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังนั้นแรงจูงใจของเขาจึงถูกกำหนดโดยความรู้สึกแรงกระตุ้น ความทะเยอทะยานและเหตุผล เราไม่ควรคิดว่าแรงจูงใจทั้งหมดมีเหตุผลเสียทีเดียว เพราะว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นสัตว์มีเหตุผลเพียงอย่างเดียว แต่มนุษย์มีความโลภ โกรธ หลง ความหิว กระหาย และแรงกระตุ้น ฯลฯ ครอบงำจิตใจอยู่ ดังนั้น เราจะเห็นได้เสมอว่า แม้เขารู้ว่าอะไรคือความดีสูงสุด แต่เขาก็ไม่ทำเพราะยังมีอารมณ์บางอย่างขัดแย้งความตั้งใจของเขาอยู่

แรงจูงใจมิใช่เป็นสิ่งไร้เหตุผลเสียทีเดียวและก็มิใช่เป็นสิ่งที่มีเหตุผล โดยประการทั้งปวง แต่มันเป็นอารมณ์ที่ผสมกลมกลืนกันได้ทั้งเหตุผล ช่วยให้มนุษย์มีความสบายใจในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่นเขาอยากได้เสื้อผ้าอาภรณ์สวย ๆ งาม ๆ ใช้ ความอยากได้เป็นอารมณ์ การพิจารณาว่าเสื้อผ้าอาภรณ์เป็นสิ่งที่ควรซื้อนี้เป็นเหตุผล เมื่อเขาได้เสื้อผ้าอาภรณ์ตามความต้องการสมความมุ่งหมายแล้วก็เกิดความสุข ความพอใจ ถ้าอารมณ์ขัดกับเหตุผลเมื่อไรก็เกิดความขัดแย้งขึ้นในใจทันที

ดังนั้น กล่าวโดยสรุปแล้วในชีวิตที่แท้จริงของมนุษย์เขาต้องต่อสู้กับอารมณ์และเหตุผลอยู่เรื่อยไป เพื่อเป็นการพิสูจน์กำลังใจของเขาเองว่าจะเข้มแข็งขนาดไหน

10. แรงจูงใจและความตั้งใจ (Motive and Intention)

แรงจูงใจและความตั้งใจทั้งสองอย่างก็เป็นเหตุขั้นสุดท้ายของการกระทำเหมือนกัน จะต่างกันก็แต่เพียงว่าความตั้งใจมีความหมายกว้างกว่าแรงจูงใจเป็นส่วนหนึ่งของความตั้งใจ ส่วนความตั้งใจได้รวมเอาจุดมุ่งหมาย วิธีการและผลที่จะเกิดขึ้น แรงจูงใจมีจุดมุ่งหมายเพียงอย่างเดียว ตัวอย่างเช่น แรงจูงใจของพ่อต้องการให้ลูกเป็นคนดี ตอนนี้พ่อมีทั้งแรงจูงใจและความตั้งใจ แต่แรงจูงใจสิ้นสุดเพียงแค่ต้องการให้ลูกเป็นคนดี ส่วนความตั้งใจยังแสวงหาวิธีการที่จะให้ลูกเป็นคนดี เช่น ให้เว้นจากความชั่ว ให้ทำแต่ความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา ให้คบกับกัลยาณมิตร ให้เข้าใกล้ชิดกับนักปราชญ์ราชบัณฑิต เป็นต้น และนอกจากนี้ยังหวังจะให้ลูกเป็นอย่างโน้นอย่างนี้ เช่น เป็นนักปกครอง เป็นแพทย์ เป็นทหาร-ตำรวจ หรือนักกฎหมาย ซึ่งลูกจะเป็นได้หรือไม่ก็ไม่ทราบ

ถ้าพิจารณาให้ดีแล้ว แรงจูงใจก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บุคคลตั้งใจทำอย่างนั้นอย่างนี้ เมื่อแรงจูงใจหมดไปเขาอาจเลิกล้มความตั้งใจก็ได้

11. นิสัย

นิสัยคืออะไร

นิสัยคือความเคยชินของบุคคลในการกระทำต่าง ๆ แต่การกระทำต่าง ๆ นั้น เพียงครั้งเดียวยังไม่เป็นนิสัยต่อเมื่อกระทำบ่อย ๆ จนเคยชินจึงกลายเป็นนิสัยหรือความเคยชินที่เกิดจากการกระทำบ่อย ๆ กระทำซ้ำซากนั่นเองก่อให้เกิดเป็นนิสัย

ตามหลักจิตวิทยาว่า "เราหว่านการกระทำ เราจะได้ผลคือนิสัยเราหว่านนิสัย เราจะได้ผลคือลักษณะ" นี่หมายความว่า นิสัยได้กลายมาเป็นลักษณะของบุคคลแม้ลักษณะชั่วดีของบุคคลนั้นก็คือนิสัยชั่วดีของบุคคลนั่นเอง ซึ่งเขาได้ปลูกฝังไว้ในตนจนเคยชินแล้ว

นิสัยนี้โดยประเภทมีอยู่ 3 ประการ คือ.-

1) **นิสัยทางกาย** หมายถึงความเคยชินในการกระทำทางกาย เริ่มต้นการคืบการคลาน การนั่ง การยืน การเดิน ตลอดจนการประกอบกิจการต่าง ๆ

2) **นิสัยทางอารมณ์** หมายถึงความเคยชินทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ เช่น รักความสะอาด ความสวยงาม เกลียดความสกปรก ชอบความสุภาพ เกลียดความแข็งกระด้าง

3) **นิสัยทางจิต** หมายถึงความเคยชินทางความคิด หรือวิธีการใช้ความคิด เช่นคิดแสวงหาความรู้และทรัพย์สมบัติ คิดปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง นี้เป็นไปในฝ่ายดี คิดกบถทรยศต่อชาติ บ้านเมือง คิดเอารัดเอาเปรียบคนอื่น เป็นต้น นี้เป็นไปในฝ่ายไม่ดี

เมื่อว่าโดยกำเนิดแล้วนิสัยนี้มีมาได้ 2 ทางคือ.-

1) ทางพันธุกรรม นิสัยที่เกิดจากพันธุกรรมเป็นนิสัยถ่ายแบบมาจากพ่อ-แม่ และปู่ย่า ตา ยายที่รวมสายโลหิตกันมาโดยลำดับ ถ้าพ่อ-แม่ ปู่ ย่า ตา ยายเป็นคนเลว ลูกหลานก็อาจเป็นคนเลวด้วย ถ้าพ่อ-แม่ ปู่ ย่า ตา ยายเป็นคนดี ลูกหลานก็อาจเป็นคนดีไปด้วย

ข้อนี้ พึงเห็นสมกับสุภาษิตในโลกนิติว่า "ลูกที่มีแม่เลว ปากอยู่ข้างร้าย ลูกที่มีพ่อเลวกิริยาอยู่ข้างหยาบ พ่อแม่เลวทั้งสองลูกทั้งปากร้ายทั้งกิริยาหยาบ ลูกที่มีแม่ดีปากอยู่ข้างดี ลูกที่มีพ่อดีกิริยาอยู่ข้างเรียบร้อย พ่อแม่ดีทั้งสอง ลูกทั้งพูดดีทั้งกิริยาเรียบร้อย"

2) ทางสิ่งแวดล้อม นิสัยที่เกิดมาจากสิ่งแวดล้อมเป็นนิสัยที่เกิดขึ้นในภายหลังโดยอาศัยการคบหรือประสบการณ์เป็นส่วนใหญ่ซึ่งได้คลุกคลีกันจนคุ้น คบหากันจนสนิทสนมแม้การกระทำ ความคิด ความรู้สึก ความเข้าใจของตนเอง ซึ่งเมื่อมีบ่อย ๆ ซ้ำ ๆ ซากแล้วย่อมทำให้เกิดนิสัย มีอิทธิพลขึ้นในชีวิตภายหน้า

สิ่งแวดล้อมหรือประสบการณ์นั้นสามารถดึงดูดชักนำความประพฤติอัธยาศัย ความคิด ความเห็นให้โน้มเอียงไปได้ทั้งในฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว แม้นักปราชญ์ทางจิตวิทยาก็รับรองว่า **"นิสัยของมนุษย์เราเปลี่ยนแปลงไปได้ ด้วยอำนาจของสิ่งแวดล้อมมากกว่าที่จะเป็นพันธุกรรมมาแต่กำเนิด"**

ดังนั้น นิสัยที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมนี้จึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษาให้ละเอียดเพราะมีความสำคัญมาก

พระพุทธองค์ทรงสอนว่า "การคบคนชั่วเป็นทางแห่งความฉิบหาย การคบคนดีเป็นทางแห่งสันติสุข เพราะคนชั่วย่อมชักชวนผู้คบไปในทางชั่ว ส่วนคนดีชักพาผู้คบไปในทางดี เข้าในสุภาษิตโบราณว่า **"คบพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล**

พลเมืองที่มีนิสัยดี รู้จักคุณค่าของตนและสิ่งของต่าง ๆ สามารถคุ้มครองตนเองและเป็นนายเหนือตนเองได้ ย่อมง่ายแก่การปกครอง ถ้าพลเมืองมีนิสัยชั่วร้ายก็ยุ่งยากแก่การปกครอง จุดประสงค์ของการสร้างนิสัยจึงอยู่ที่ต้องสร้างปวงชนให้มีนิสัยดีทั้งชาติ

การสร้างนิสัย นิสัยเป็นเครื่องแสดงออกของอัธยาศัยที่เจริญเต็มขีด นำให้ทำพูดคิดโดยสุจริตและการทำพูดคิดโดยสุจริตนั้นนำให้คนมีลักษณะดี เช่น มีสัมมาคารวะ สงบเสงี่ยม สุภาพอ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู จงรักภักดี มีกิริยามารยาทดีงาม แต่การไม่ฝึกนิสัย เป็นเครื่องแสดงออกของอัธยาศัยที่เสื่อมสุดขีด ชักนำให้ทำพูดคิดโดยทุจริต และการทำพูดคิดโดยทุจริตนั้น พาให้คนมีลักษณะเลวร้ายต่าง ๆ

หลักความจริง จึงมีอยู่ว่าการสร้างนิสัยดีทำลายความวิบัติ ผู้ขยันหมั่นเพียรย่อมได้ทรัพย์ ผู้มีความผาสุกเพราะเว้นของแสลงผู้อยู่สบายเพราะปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ผู้สร้างนิสัยดีแล้ว ย่อมสมบูรณ์ด้วยความดี มั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติ เจริญด้วยยศศักดิ์ช่วย

ตนเองและครอบครัวของตนได้ กระทั่งสามารถช่วยชาติศาสนาได้ตามกำลังสติปัญญา

12. ความประพฤติ (Conduct)

ตามหลักจริยศาสตร์ คำว่าความประพฤติหมายถึงการแสดงออกของอุปนิสัยและรวมถึงการกระทำที่ทำด้วยความสมัครใจและการกระทำที่เป็นนิสัยเข้าด้วยกัน ความประพฤติที่เป็นฝ่ายดีเรียกว่าความประพฤติสุจริต ความประพฤติที่เป็นฝ่ายชั่วเรียกว่าความประพฤติทุจริตและความประพฤตินี้ต้องเป็นความประพฤติที่มีความตั้งใจ ความมุ่งหมายมีจุดประสงค์มีวิธีการ และมีเจตนาซึ่งจะก่อให้เกิดอุปนิสัยต่อไป

13. อุปนิสัย (Character)

อุปนิสัย คือความโน้มเอียงอันถาวรของจิต ซึ่งเกิดจากแรงจูงใจของนิสัยและเจตจำนงแน่วแน่ อุปนิสัยเป็นส่วนภายในของความประพฤติ ส่วนความประพฤติเป็นการแสดงออกภายนอกอุปนิสัย ทั้งอุปนิสัยและความประพฤติเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ และยังจัดเป็นหลักการพิจารณาตัดสินทางศีลธรรม

ดังนั้น จริยศาสตร์จึงเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยศีลธรรมอันเกี่ยวกับความประพฤติหรือศาสตร์ที่ว่าด้วยความดีหรือความชั่วของอุปนิสัย

14. สถานการณ์ (Circumstances)

สถานการณ์หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นหรือเป็นไปเป็นครั้งคราวในชีวิตของเรา ความประพฤติของบุคคลบางส่วนขึ้นอยู่กับอุปนิสัยของเขา แต่บางส่วนขึ้นอยู่กับสถานการณ์หรือปัจจัยต่าง ๆ

สถานการณ์นั้นมีส่วนสำคัญในการกำหนดความประพฤติของบุคคลอยู่เหมือนกัน แม้บุคคลจะมีอุปนิสัยกล้าแข็งเพียงใดก็เป็นการยากที่จะหลีกพ้นจากอิทธิพลครอบงำของสถานการณ์ได้ สถานการณ์ดังกล่าวนี้เราจะเรียกว่าสิ่งแวดล้อมทั้งปวงก็ได้ เช่น ดิน ฟ้า อากาศ ภูมิประเทศ พ่อ-แม่ ครูบาอาจารย์ เพื่อน ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้นับว่ามีอิทธิพลครอบงำความประพฤติของบุคคลมิใช่น้อย

ถึงอย่างไรก็ตาม สถานการณ์ก็ยังขึ้นอยู่กับอุปนิสัยของบุคคลหรือ สถานการณ์อย่างเดียวกัน ถ้าบุคคลมีอุปนิสัยแตกต่างกัน การแสดงออกจะผิดกัน เช่น บุคคลที่มีอุปนิสัยดีเมื่อถูกความยากจนบีบคั้นเขาก็จะแสดงออกด้วยการแสวงหาทรัพย์สมบัติในทางสุจริต ประหยัด ซื่อสัตย์และอดทน

ส่วนบุคคลที่มีอุปนิสัยเลวเมื่อประสบปัญหาชีวิตเช่นนี้ย่อมแสดงออกด้วยการลักขโมย ประกอบมิจฉาชีพต่าง ๆ

ดังนั้น อุปนิสัยจึงเป็นสิ่งสำคัญมากในวิถีชีวิตของบุคคล ด้วยเหตุนี้ เราจึงควรสร้างอุปนิสัยที่ดีงามให้เกิดขึ้นเพื่อเขาชนะสถานการณ์ที่เลวร้ายซึ่งกำลังประสบอยู่

15. ความเป็นผู้ดี

มีปัญหาว่าผู้ดีคือใคร บางคนอาจเข้าใจว่า ผู้ดีคือคนมีทรัพย์ คนมียศศักดิ์ และคนมีตระกูลสูง ความเข้าใจดังกล่าวนี้ก็อาจถูกคัดค้านได้เพราะคนจน คนไร้ยศศักดิ์ คนตระกูลต่ำ เป็นผู้ดีก็มี คนมั่งคั่ง คนมียศศักดิ์และคนมีตระกูลสูงไม่เป็นผู้ดีก็มี

ว่าตามความจริงแล้วใคร ๆ ก็เป็นผู้ดีได้ ถ้าเขาเป็นผู้มีความดี ตั้งตัวอยู่ในสมบัติผู้ดีและประพฤติตามสมบัติผู้ดีแล้วก็เป็นผู้ดีได้ทั้งสิ้น

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าผู้ดีนั้นคือ ผู้ประพฤติดีชอบด้วยไตรทวารและเพียบพร้อมด้วยศิลปวิทยา เป็นเครื่องส่งเสริมให้เป็นผู้ดี เมื่อไม่มีความดีเป็นสมบัติอยู่ในตัว แม้จะมีรูปร่างสวยสมบูรณ์ด้วยทรัพย์เกิดในตระกูลสูง หรือจะเป็นใครชั้นไหนก็ไม่เป็นผู้ดีได้และไม่เป็นที่ประสงค์ของคนดีทั้งหลายเหมือนดอกไม้ที่สวยแต่สีไม่มีกลิ่นหอมย่อมไม่เป็นที่นิยมชมชื่นของคนทั่วไป

โปรดทราบว่า มิใช่ดอกไม้มิใช่เพชรนิลจินดา มิใช่อาภรณ์อันแวววับ มิใช่เครื่องประดับอย่างอื่นใด แต่สมบัติผู้ดีต่างหากตกแต่งให้เราเป็นผู้ดี ผู้มีสมบัติผู้ดีอยู่ในตัวย่อมเป็นเกียรติของตระกูล ดุจธงชัยเป็นเครื่องหมายของชัยชนะ สามีผู้เพียบพร้อมด้วยสมบัติผู้ดีเป็นเครื่องประดับของภรรยาเหมือนแสงสุริยาสว่างในเวหา ภรรยาผู้เปี่ยมด้วยสมบัติผู้ดีเป็นศรีสง่าของสามีชวนให้เย็นใจ

คนจน คนไร้ยศศักดิ์ และคนตระกูลต่ำ ที่มีนิสัยเป็นผู้ดีประเสริฐกว่าคนมั่งคั่ง คนมียศศักดิ์และคนตระกูลสูงแต่มีนิสัยเลวนั้นเป็นไหน ๆ

จริงอยู่ความมั่งคั่ง ยศศักดิ์และตระกูลสูงนั้นเรานิยมนับถือว่าเป็นสิ่งให้คุณประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ได้มาก แต่หากเจ้าของเป็นคนมีนิสัยเลวแล้วแม้จะมีทรัพย์สินรุ่งเรืองด้วยยศ ปรากฏเด่นชัดด้วยตระกูลสูงก็หาเป็นคุณประโยชน์แก่ตนและคนอื่นไม่มิหนำซ้ำกลับจะให้โทษแก่ตัวเองเสียอีก

เราอาจกำหนดรู้นิสัยของความเป็นผู้ดีได้ด้วยอาศัยการสังเกตภูมิธรรมที่มีประจำใจของผู้ดี ผู้ดีจะประกาศให้เรารู้เห็นโดยการแสดงออกมาทางกิริยาวาจา เช่น แสดงกิริยามารยาทต่อผู้น้อย หรือผู้มีกำลังอ่อนกว่าหรือแสดงกิริยาวาจาต่อคนทั่วไปพึงสังเกตดังนี้.-

1) **ผู้ดีมีมรรยาทงาม** มรรยาทที่ปรากฏตัวออกมากิริยา วาจา อ่อนโยน นอบน้อม ละมุน

ละม่อม ถ่อมตัว สงบเสงี่ยม สุภาพเรียบร้อย มีกรุณาปรานี โอบอ้อมอารี นี่คือมารยาทงาม

2) **ผู้ดีมีใจดี** ผู้มีใจดีประกอบด้วยเมตตากรุณาคือถึงประโยชน์ของตนและประโยชน์ของคนอื่น และรู้จักเห็นอกเขาอกเรา เอื้อเฟื้อผู้ที่ควรเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ภัย ไม่ใจจืดใจดำ รู้จักลดหย่อนผ่อนผันแก่ผู้ที่ขัดขวางหรือยากไร้ ซึ่งเขาไม่มีโอกาสจะดีได้เหมือนตน

3) **ผู้ดีมีความซื่อสัตย์** ความเท็จคือความมืด ประหนึ่งว่าดินหม้อป้ายเปื้อนอยู่ที่หน้าคนไม่ซื่อสัตย์ ความซื่อสัตย์คือแสงสว่างเป็นดังรัศมีฉายแสงอยู่โดยรอบข้าง ประดับดวงหน้าคนซื่อสัตย์ให้งดงาม ความซื่อสัตย์นี้เป็นคุณธรรมเบื้องต้นและสุดท้ายแห่งสิ่งทั้งปวง ท่านเปรียบความซื่อสัตย์เสมอด้วยมารดา ความชอบธรรมเสมอด้วยบิดา ความกรุณาเสมอด้วยภรรยา ความอ่อนโยนเสมอด้วยบุตร และความสามารถเสมอด้วยมิตร

เพราะเรามีความซื่อสัตย์แล้วความดีอย่างอื่นก็พลอยมีมาด้วย

4) **ผู้ดีมีความสุจริต** ความประพฤติดีขาวบริสุทธิ์ ปราศจากมลทินทั้งทางกาย วาจา และใจ นี่คือ ความสุจริต ผู้ดีเป็นคนมั่นคงในหน้าที่ รักษาหน้าที่โดยสุจริต ไม่คดโกงฉ้อราษฎร์บังหลวง ทำการงานโดยสุจริต ไม่ให้ผิดศีลธรรมและกฎหมายของบ้านเมือง

ผู้ดีไม่รับสินบน ผู้ดีถือว่าคนรับสินบนเป็นคนขายตัวเองให้แก่ผู้ซื้อด้วยสินบนและของกำนัล นอกจากนี้ ผู้ดียังถือว่า การรับสินบนและของกำนัลนี้เป็นการกระทำของคนใจต่ำ

5) **ผู้ดีรักษาเกียรติยศ** ความมีชื่อเสียงเพราะคนอื่นยกย่องสรรเสริญและความเคารพรักใคร่นับถือยำเกรงที่เกิดมีเพราะความประพฤติชอบไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและคนอื่นให้เดือดร้อน นี่คือเกียรติ ผู้ดีย่อมรักษาเกียรติของตนและของชาติ ผู้ดีถือว่าความรู้สึกละอายคือ เงาของความดี ของลักษณะที่ดีและของธรรมจริยาทั้งปวง การทำให้เสียเกียรติยศเพราะไม่รู้จักอายนั้นเป็นดังต้นไม้ที่ถูกบากให้เป็นแผล

6) **ผู้ดีรักสงบ** ความสงบอยู่ที่ใจอด เมื่อใจอดเลิกจากความชั่วแล้วกิริยา วาจาก็สงบ ความสงบแห่งกิริยา วาจาใจมีความสุขเป็นผล ความอิ่มใจเป็นผลแห่งความสุข ผู้ไม่ประพฤติธรรมจะมีความสุขได้แต่ที่ไหน

ผู้ดีรักสงบจึงรักษาความสามัคคีเพื่อความสงบ ไม่ก่อให้เกิดความร้าวฉานในระหว่างบุคคลและคณะ

7) **ผู้ดีมีหลักฐาน** หลักคือคุณที่เป็นเสาหรือแกนอันแข็งแรงสำหรับทรงตัวให้อยู่ได้ ซึ่งหมายถึงวิชาดีเปรียบเหมือนเพชรนิลจินดาอันมีค่า ฐานคือคุณที่เป็นแท่นรองรับอันแน่นหนากว้างใหญ่ สำหรับให้ยึดทรวดทรงไว้ได้ ซึ่งหมายถึงจรรยาดีเป็นประหนึ่งเนื้อทองเป็นเรือนรอง

ผู้ใดมีวิชาดีเป็นหลักและมีจรรยาดีเป็นฐาน ผู้นั้นชื่อว่าผู้ดีมีหลักฐาน กล่าวอีกอย่าง

หนึ่ง ผู้ใดสร้างตัวให้มีบ้านเป็นที่อยู่อาศัย มีครอบครัวอุ่นหนาฝาคั่ง มีอาชีพเป็นหลักแน่นอน และตั้งตนไว้ชอบได้อย่างนี้ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นผู้ดีมีหลักฐาน

8) **ผู้ดีรู้จักปกครองตน** อันที่จริงผู้ที่สามารถปกครองบ้านเมืองได้ ยังไม่สำคัญเท่ากับปกครองตนเองได้ เมื่อผู้ใดบังคับตนให้เป็นตัวของตัวเอง รับผิดชอบตัวเอง คอยตรวจสำรวจตัวเองให้รู้สึกว่าผิดในเมื่อทำผิด รู้ประมาณตัวว่ามีชาติตระกูล ยศศักดิ์ สมบัติ ความรู้หรือคุณธรรมเพียงไร แล้ววางตนให้สมกับฐานะ ผู้นั้นชื่อว่ารู้จักปกครองตน

9) **ผู้ดีรู้จักปกครองคน**โดยปกติมนุษย์เราย่อมอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ แม้ในหมู่คณะหนึ่ง ๆ ก็มีทั้งผู้ใหญ่ ทั้งผู้น้อยและมีสุขทุกข์ เสื่อมเจริญเกี่ยวเนื่องกัน ผู้น้อยได้อาศัยผู้ใหญ่เป็นที่พึ่ง ผู้ใหญ่มีหน้าที่ปกครองและอาศัยผู้น้อยเป็นกำลัง แต่การปกครองจะเรียบร้อยก็ต้องมีอุบายอันแยบคายดังนี้

9.1 หน้าที่ปกครองคน ผู้ปกครองคนอื่นพึงตั้งตนเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ ปราศจากอคติมีความเที่ยงธรรมเป็นหลักใจ มีพรหมวิหารธรรม 4 ประการเป็นพื้นอัธยาศัย

9.2 เอาใจเขามาใส่ใจเราคือ คิดถึงอกเขาอกเรา ไม่เห็นแก่ลาภสักการะที่ได้มาด้วยความเดือดร้อนของผู้น้อย มุ่งทำการที่เป็นประโยชน์แก่ตนและคนอื่นเป็นที่ตั้ง

9.3 ทำความประนีประนอมในระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ทั้งในวงงานราชการและงานการอื่น ๆ ไม่ให้แตกร้าวและบาดหมางกัน รู้จักถนอมน้ำใจเขาไม่เอาแต่ใจตน เป็นคนใจหนักแน่นไม่หูเบา ใจเบา สมองเบาและใจเร็วโกรธง่าย

9.4 ประพฤติตนให้เหมาะสมคือ รู้จักวางตนให้เข้าคนเป็นและรู้จักปฏิบัติการต่อผู้ใหญ่ ผู้น้อยและผู้เสมอกันตลอดจนตัวญาติสนิทมิตรสหายและเพื่อนบ้าน

9.5 รู้จักรักษาใจผู้น้อย เช่นแสดงความรักความเมตตาปรานีแก่ผู้น้อยด้วยให้ปันสิ่งของ พูดจาปราศรัยด้วยอัธยาศัยไมตรี มีสีหน้ายิ้มแย้มแช่มชื่นให้เป็นที่เบิกบานใจแก่เขา

สรุปความว่า เมื่อเราตั้งใจอบรมตนให้มีมรรยาทงาม มีใจดีมีความซื่อสัตย์ มีความสุจริต รักษาเกียรติ รักสงบ มีหลักฐานรู้จักปกครองตนและรู้จักปกครองคนแล้ว เชื่อว่าผู้ดีมีนิสัยเป็นผู้ดี

(จากหนังสือบทสร้างนิสัย นิพนธ์ของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร วัดพระศรีมหาธาตุ)

สรุปเนื้อหาสำคัญในบทที่ 3

1. การศึกษาเรื่องธรรมชาติของเจตนาทางจริยธรรม ทำให้เราทราบว่า จิตมนุษย์นั้นมีความปรารถนาหลายอย่างในขณะเดียวกัน แต่เราไม่สามารถมีได้ทั้งสองอย่างพร้อม ๆ กัน ต้องเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งโดยการตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยวว่า **"ถ้าต้องการความรู้ก็ไม่ควรคำนึงถึงความสุข ถ้าต้องการความสุขก็ไม่ควรคำนึงถึงความรู้"**

2. การวิเคราะห์ผลของความปรารถนาทางจริยธรรม ต้องมีหลักการดีวิธีการก็ดีด้วย จึงสามารถทำบุคคลบรรลุเป้าหมายที่ถูกต้องได้เพราะลำพังแต่มีความปรารถนาถ้าไม่มีการปฏิบัติก็ไม่เกิดผลอะไรขึ้นมา ดังนั้น เมื่อมีความปรารถนาในสิ่งใดแล้วต้องลงมือปฏิบัติด้วยความสุขุมรอบคอบจึงจะบรรลุเป้าหมายได้

3. การวิเคราะห์ธรรมชาติของความปรารถนาทางจิตวิทยา การที่เราจะสามารถวิเคราะห์ธรรมชาติของความปรารถนาทางจิตวิทยาได้นั้นต้องอาศัยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ
   1. ความรู้ ได้แก่ การรู้จักวัตถุบางอย่างที่เราต้องการว่าวัตถุนั้นมีประโยชน์อย่างไรบ้าง
   2. เจตนา ได้แก่ ความตั้งใจ หรือความคิดที่จะได้มาหรือครอบครองสิ่งนั้นในการแสวงหาสิ่งที่เราต้องการนั้น เราต้องมีสติควบคุมเจตนาเพื่อมิให้เกิดความโลภจนเกินไปในสิ่งนั้นถ้าเราควบคุมสติไม่ได้ ความโลภก็จะเกิดขึ้น ซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพจิตอย่างมหันต์
   3. ความพอใจ นับเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อได้ประสบกับสิ่งที่น่ายินดี พอใจ เราก็มีความรู้สึกเป็นสุข เมื่อได้ประสบกับสิ่งที่ไม่น่ายินดีพอใจเราก็มีความรู้สึกเป็นทุกข์

      ดังนั้น ในชีวิตประจำวันมนุษย์จึงได้รับทั้งความพอใจและไม่พอใจ เป็นผลตอบสนองจากการกระทำ

4. ความแตกต่างระหว่างความปรารถนา ความต้องการ และความกระหาย มนุษย์ทุกคนเมื่อเกิดมาย่อมมีความปรารถนาในสิ่งใดสิ่งหนึ่งและมีเป้าหมายในชีวิต สิ่งที่ควรสังเกตก็คือในสภาวะที่จิตใจของบุคคลมีความปรารถนานั้น เขาย่อมมีความรู้ถึงกาล สถานที่ โอกาส ความถูกและความผิด มีความรับผิดชอบชั่วดีต่อการกระทำของตนเองและคนอื่น แต่ในสภาวะที่จิตใจของบุคคลมีความต้องการในสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น เขาอาจมีความรู้สึกรับผิดชอบได้ในบางขณะบางครั้ง อาจควบคุมสติไม่ได้ ส่วนความกระหายนั้น เป็นเรื่องธรรมชาติของร่างกายซึ่งเป็นไปโดยไม่รู้สึกตัว เช่น ความหิว ข้าวปลาอาหาร และกระหายน้ำ

เป็นต้น ในภาวะที่บุคคลมีความกระหายและความหิวนั้น เขาไม่มีความรู้ ไม่มีความคิดถึงความดีหรือความชั่ว เพราะไม่มีเจตนาอันชัดแจ้งต่อจุดมุ่งหมาย

5. การวินิจฉัยทางจริยธรรมขึ้นอยู่กับผล ตามความคิดเห็นของนักปรัชญาบางคนถือว่า "คุณค่าของการกระทำบางอย่างขึ้นอยู่กับผลของการกระทำบางอย่าง" เช่น การกระทำความดีมีผลเป็นความสุขใจ การบำเพ็ญประโยชน์มีผลเป็นความนิยมยกย่องนับถือมีเกียรติยศและชื่อเสียง

ดังนั้นการกระทำดี หรือชั่วจึงจำกัดอยู่เฉพาะในผลของการกระทำนั่นเองเป็นตัวกำหนด

6. ความเป็นปฏิปักษ์ของเจตนา แรงจูงใจ และผลลัพธ์ การวินิจฉัยทางจริยธรรมนั้น ต้องอาศัยเจตนา แรงจูงใจ และผลลัพธ์เป็นหลัก เพราะมักจะเกิดปัญหาในทางปฏิบัติอยู่เสมอ แต่ต้องพิจารณาดูที่เจตนาเป็นสำคัญ เช่น นายแพทย์ทำการผ่าตัดคนไข้ แม้ว่าจะมีการระมัดระวังอย่างดีทุกอย่าง คนไข้ก็ยังตาย ทั้งที่มีเจตนาดี แต่ผลกลับเสีย

ดังนั้น เพื่อความกระจ่างชัดในเรื่องนี้ เราจะวินิจฉัยการกระทำของนายแพทย์ว่าถูกหรือผิดนั้นต้องถือเอาการทำตามหน้าที่เป็นหลักตลอดจนถึงความรับผิดชอบต่อหน้าที่เป็นเกณฑ์ตัดสิน ถ้านายแพทย์ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่อย่างมีความรับผิดชอบเขาก็ผิดจรรยาแพทย์

7. แรงจูงใจเป็นส่วนหนึ่งของเจตนา การที่ถือว่าแรงจูงใจเป็นส่วนหนึ่งของเจตนานั้น เพราะเจตนาได้รวมเอาทั้งวิธีการ และจุดมุ่งหมายเข้าไว้ด้วยกันถ้าหลักการดี (เจตนาดี) วิธีการและจุดมุ่งหมายก็ต้องดีด้วย แต่ในบางครั้งหลักการดี แต่วิธีการไม่ดี จุดมุ่งหมายจึงไม่ได้

เพราะฉะนั้น การวินิจฉัยทางจริยธรรมนั้น ต้องอาศัย เจตนา แรงจูงใจ และจุดมุ่งหมายเป็นองค์ประกอบ จึงจะเกิดความเหมาะสมทางจริยธรรม

8. เจตนา แรงจูงใจและเหตุผล องค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการกระทำความดี และความชั่ว ของบุคคล แต่เจตนาของบุคคลนั้นมีหลายประเภท
   1. เจตนาที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันและที่เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ
   2. เจตนาภายนอกและเจตนาภายใน
   3. เจตนาตรงและเจตนาอ้อม
   4. เจตนาที่มีความสำนึกและขาดความสำนึก

เรื่องเจตนาประเภทต่าง ๆ นี้ เป็นองค์ประกอบของการวินิจฉัยทางจริยธรรมที่สำคัญ

9. หลักความเป็นผู้ดี บุคคลจะเป็นผู้ดีได้นั้นต้องมีหลักปฏิบัติ ซึ่งได้แก่การมีใจดี มีความซื่อสัตย์ มีความสุจริต รู้จักรักษาเกียรติ รักสงบ มีหลักฐาน รู้จักปกครองตนและคนอื่น นอกจากนี้ยังต้องมีคุณธรรมอื่น ๆ อีก เช่น สัปปุริสธรรม 7 ประการ ได้แก่ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักกาล รู้จักประมาณ รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล

หลักธรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นคุณธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนดีที่โลกต้องการ จึงสมควรนำมาศึกษาให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม

ประเด็นที่กล่าวมานี้ทั้งหมดเป็นเนื้อหาสำคัญในบทที่ 3 ซึ่งนำมากล่าวทบทวนเพื่อให้นักศึกษาอ่านเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น

มตฺตญฺญุตา สทา สาธุ.
ความรู้จักประมาณ ยังประโยชน์ให้สำเร็จทุกเมื่อ. (ว.ว.) (พุทธศาสนสุภาษิต)

สุวิชาโน ภวํ โหติ ทุวิชาโน ปราภโว.
ผู้รู้ดีเป็นผู้เจริญ ผู้รู้ชั่วเป็นผู้เสื่อม (ขุ.สุ. 25/346) (พุทธศาสนสุภาษิต)

นกฺขตฺตํ ปฏิมาเนนฺตา อตฺโถ พาลํ อุปจฺจคา
ประโยชน์ได้ล่วงเลยคนโง่ ผู้มัวถือฤกษ์อยู่ (ขุ.ชา.เอก. 27/16)
(พุทธศาสนสุภาษิต)

16. คำถาม-คำตอบ บทที่ 3

1. **การวิเคราะห์ทางจิตวิทยาเกี่ยวกับเจตนาทางจริยธรรมนั้น แบ่งออกเป็นหัวข้อสำคัญกี่ประการ**
   1) ธรรมชาติของจิตมนุษย์มีความปรารถนาหลายอย่าง
   2) ความปรารถนามีความขัดแย้งในตัวเอง
   3) การวิเคราะห์ผลของความปรารถนาทางจริยธรรม
   4) เหตุผลที่ถูกต้อง
2. **การวิเคราะห์ธรรมชาติของความปรารถนาทางจิตวิทยา นั้น ต้องอาศัยอะไรบ้างเป็นหลัก**
   1) ความรู้
   2) เจตนา
   3) ความพอใจ
3. **ความปรารถนาคืออะไร**
   - กระบวนการทางจิตของบุคคลที่รู้จักคิดหาเหตุผล
4. **การที่บุคคลมีความรู้เท่าถึงกาล สถานที่ โอกาส ความถูกและความผิดในภาวะเช่นนี้ แสดงว่าบุคคลนั้นมีอะไร?**
   - ความปรารถนา
5. **คำว่า "การวินิจฉัยทางจริยธรรมขึ้นอยู่กับผล" หมายความว่าอย่างไร?**
   - คุณค่าทางจริยธรรมของการกระทำบางอย่างนั้น ขึ้นอยู่กับผลของการกระทำนั่นเอง
6. **ทำไมแรงจูงใจจึงเป็นส่วนหนึ่งของเจตนา?**
   - เพราะเจตนานั้น รวมเอาทั้งวิธีการและจุดมุ่งหมายของแรงจูงใจเข้าไว้ด้วยกัน และวิธีการและจุดมุ่งหมายจะต้องมีด้วย
7. **เจตนาคืออะไร?**
   - เจตนาคือ ความตั้งใจ หรือความจงใจในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และผลของการกระทำจะมีน้ำหนักน้อยหรือมากขึ้นอยู่กับความตั้งใจเป็นสิ่งสำคัญ
8. **เจตนามีกี่ประเภท**
   - มี 4 ประเภท คือ
     1. เจตนาที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน และที่เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ
     2. เจตนาภายนอกและเจตนาภายใน
     3. เจตนาตรงและเจตนาอ้อม
     4. เจตนาที่มีความสำนึกและขาดความสำนึก
9. **คำว่า "แรงจูงใจ" หมายความว่าอย่างไร?**

- สิ่งที่ชักจูงใจให้เราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ว่าจะเป็นความดีหรือความชั่ว

10. **เหตุผลและแรงจูงใจ มีความสัมพันธ์กันอย่างไร?**

มนุษย์ ใช้เหตุผลและอารมณ์ในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ แรงจูงใจก็เป็นอารมณ์ที่ผสมกลมกลืนกันกับเหตุผลช่วยให้มนุษย์มีความสบายใจในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ

11. **แรงจูงใจและความตั้งใจมีความสัมพันธ์กันอย่างไร?**

1) แรงจูงใจและความตั้งใจทั้งสองเป็นเหตุขั้นสุดท้ายของการกระทำ
2) ความตั้งใจได้รวมเอาจุดมุ่งหมาย วิธีการและผลของแรงจูงใจเข้าไว้
3) แรงจูงใจก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บุคคลตั้งใจทำอย่างนั้นทำอย่างนี้

12. **ตามหลักจิตวิทยาว่า "เราหว่านการกระทำเราจะได้ผลคือนิสัย เราหว่านนิสัยเราจะได้ผลคือลักษณะ" หมายความว่าอย่างไร?**

- นิสัยได้กลายมาเป็นลักษณะของบุคคลแม้ลักษณะชั่วดี ของบุคคลนั้นก็คือ นิสัยชั่ว ดีของบุคคลนั่นเอง

13. **นิสัย แบ่งออกเป็น กี่ประเภท**

1) นิสัยทางกาย
2) นิสัยทางอารมณ์
3) นิสัยทางจิต

14. **นิสัยคืออะไร?**

- ความเคยชินของบุคคลที่เกิดจากการกระทำบ่อย ๆ หรือกระทำซ้ำซากจนเกิดเป็นนิสัย

15. **เมื่อว่าโดยกำเนิดแล้วเราได้นิสัยมาจากไหนบ้าง?**

1) พันธุกรรม นิสัยที่เกิดจากพันธุกรรมเป็นนิสัยถ่ายแบบมาจาก พ่อ-แม่ ฯลฯ
2) สิ่งแวดล้อม นิสัยที่เกิดมาจากสิ่งแวดล้อมเป็นนิสัยที่เกิดขึ้นในภายหลังโดยการคบหาสมาคม

16. **ตามหลักจริยศาสตร์ คำว่าความประพฤติหมายถึงอะไร?**

- หมายถึงการแสดงออกของอุปนิสัย และรวมถึงการกระทำที่ทำด้วยความสมัครใจและการกระทำที่เป็นนิสัยเข้าด้วยกัน

17. **ตามหลักจริยศาสตร์ คำว่าอุปนิสัย คืออะไร?**

- ความโน้มเอียงอันถาวรของจิตซึ่งเกิดจากแรงจูงใจของนิสัย และเจตจำนงแน่วแน่

18. **อุปนิสัย และความประพฤติ มีความสัมพันธ์กันอย่างไร?**

- อุปนิสัย เป็นส่วนภายในของความประพฤติ ส่วนความประพฤติเป็นการแสดงออกภายนอกของอุปนิสัย

- อุปนิสัยและความประพฤติเป็นหลักการพิจารณาตัดสินทางศีลธรรม

19. **ตามหลักความเป็นผู้ดี ผู้ดีคือคนอย่างไร?**
    - ผู้ดีคือ ผู้ประพฤติดีชอบด้วยไตรทวาร และเพียบพร้อมด้วยศิลปวิทยาเป็นเครื่องส่งเสริมให้เป็นผู้ดี

20. **อะไรเป็นลักษณะของผู้มีนิสัยเป็นผู้ดี**
    - มีมรรยาทงาม มีใจดี มีความซื่อสัตย์ มีความสุจริต รักษาเกียรติ รักสงบ มีหลักฐาน รู้จักปกครองตนและคนอื่น

ปาปานิ อกรณานิ สุขานิ.
การไม่ทำบาปนำสุขมาให้ (ขุ.ธ. 25/59) (พุทธศาสนสุภาษิต)

นิมิตฺตานิ สาธุรูปานิ กตญฺญุกตเวทิตา
ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี (นัย.ส.ส.) (พุทธศาสนสุภาษิต)

ปฏิรูปการี ธุรวา อุฏฺฐาตา วินฺทเต ธนํ
คนมีธุระหมั่นทำการงานให้เหมาะเจาะ ย่อมหาทรัพย์ได้ (สํ.ส. 15/806)
(พุทธศาสนสุภาษิต)

แบบฝึกหัดบทที่ 3

1. อะไร คือ ธรรมชาติของเจตนาทางจริยธรรมและจงวิเคราะห์เจตนาทางจริยธรรมในแง่ของจิตวิทยา
2. เจตนา แรงจูงใจ และเหตุผล คือ อะไร และมีความสัมพันธ์กันอย่างไร อธิบาย
3. อะไร คือ ความประพฤติ อุปนิสัย และสถานการณ์ และทั้งสามประการนี้ มีความสัมพันธ์กันอย่างไร
4. คุณสมบัติของผู้ดีหรือธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤติเป็นผู้ดี (สัปปุริสธรรม) ตามหลักพุทธศาสนานั้นมีอะไรบ้าง จงอธิบายโดยละเอียด